

oov:...EK KÖYÜNDEN (ŞARKIŞLA İLÇESİ) GETİRİLEN ETİ HEYKELCİĞİ*

Yazan: *Dr. N;met ÖZGÜÇ*
Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi
arkeoloji asistanı

Ankara müzesinin Eti eserleri koleksiyonu Sivas ili, Şarkışla ilçesinin aşağı - yukarı 5 klm. doğusundaki Dövlük köyünde 1940 yılında bulunan tunç bir heykelcikle değer ve önemini bir kat daha arttırmıştır. Güzel bir eser olan heykelcik Eti sanat hazinesine yeni bir örnek katması ve bilinmi-yen bir Eti merkezini tanıtmaması bakımından ilgi çekicidir.

Kazı ve tesadüf buluntularının yardımıyla, Eti kültür alanının batıda Afyon çevresine¹, doğuda Malatya'ya[•], kuzeyde Karadeniz'e (Samsun)³ Güney ve Güneydoğu Anadolu'da Akdeniz ve Gaziantep' çevresine kadar eriştiği bilinmektedir. Bu heykelcik bulunmadan önce Şarkışla ilçesinde bir Eti merkezinin varlığından haberdar değildik. Fakat Eti kültür alanı içinde kalan bu bölgenin Eti eserleri vermesi tabiidir. Yon der üstten 1927-28 gezisinde Sivas yakınında Kelhıdık höyüğünü tesbit etmiş⁵, fakat 1937 yılında Eti kültür alanı sınırını çizerken Sivas civarını işaretlememiştir⁶. Heykelciğin buluntu yeri, Sivas'ın aşağı • yukarı 75 kim. güneybatısındaki Şarkışla'ya 5 kim. uzaklıktadır. Aradaki küçümsenemeyecek mesafe dolayısıyla, bu eserin Kelhıdık höyüğünden geldiğini düşünemeyiz. Kılıç Kökten'in Kuzey ve Kuzeydoğu Anadolu'da yaptığı tetkik gezisinde, Şarkışla gezi alanının dışında kalmış ve Sivas'ın batısındaki höyükler araştırılmamıştır⁷. Onun için bu heykelciğin Kökten'in hartasında gösterilen Eti şehirlerinden geleceğini de zannetmiyoruz. Eser, Kayseri ve Yozgat'tan satın alınanlar gibi, antikacıların eline düşmediğinden, buluntu yeri için geniş bir alan düşünmekten ziyade, Şarkışla ilçesi içindeki Eti merkezlerinin birinden geldiğini ve hatta Dövlükün hakiki buluntu yeri olduğunu kabul etmeye taraftarız. Heykelikle birlikte müzeler idaresine gönderilen raporda, bu köyde daha önce de eski eserlerin ele geçirildiği bildirilmektedir. Adı geçen buluntuları görmediğimizden heykelciğin çağı ile ilgi derecesini de tesbit edemiyoruz.

Arkeoloji araştırmaları ve geziler, demiryolu ve şoselerin çoğunlukla eski yollar istikametini takibettiğini göstermektedir. Kuzey Mezopotamya'ya inen en önemli kuzey - güney yolu bugün olduğu gibi, eski çağlarda da kesin olarak Samsun - Havza • Amasya - Tokat-Sivas ve Malatya üzerindedir⁸. Bu münâ-

[*] Bu eseri yayınlamama müaade buyuran sayın Dr. Hamit Koşay'a **bilhava** teşekkür ederim.

sebetle Dövklek köyü yanındaki Eti merkezinin, büyük kuzey-güney ve doğu- batı tabii yollarının kavuştuğu bölge içinde kaldığı anlaşılmaktadır.

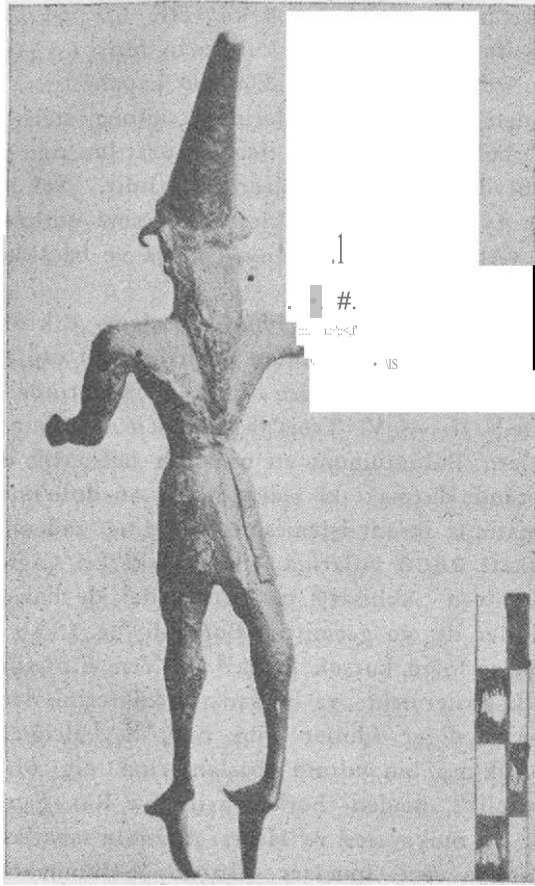
Tunçtan yapılan heykelin (En. No. 8825, resim: 13-14) boyu 12 sm. dir. Giyimi sivri külah, eteklik ve ucu kıvrık ayakkabıdan ibarettir. 2,5 sm.

Resim 13: Dövklek köyünden getirilen
Eti heykelciğinin önü

olan külahın aşağısı düz, yukarısı arkaya doğru meyillidir. Biçimi Yazılıkaya muharip tanrılarının' serpuşları tipine girmekle beraber, yivsiz oluşu bakımından onlardan ayrılır. Külahın halkası başa geçtiği kısımda açıkça gözükmemektedir. Kulaklar hizasında, öne doğru kıvrılan bir çift boynuzu vardır. Sol boynuz sonradan aşağı doğru kıvrılmıştır, aslında sağdaki gibi durması gerekir. Serpuş, küpeli kulakları meydana bırakacak şekilde giyilmiştir. Dizden yukarıda kalan ve önden arkaya doğru kuşatılan etekliğin uçlarının birleştiği çizgi boyunca enlice bir şerit vardır; bu şerit etekte küçük bir kuyruk meydana getirmektedir. Yazılıkaya muharip tanrılarının- kilerle eşimsenebilen bu elbise, yalnız, bir taraftan görülebilen kabart-

rnaların giyiminin genel biçimi hakkında bilgi vermektedir. Yüz fazla zarar gördüğü için, teferruatı hakkında hüküm vermek güçtür. Çehre oldukça yuvarlak, bilhassa çene kısmı dolgun ve sakalsızdır. Ağız ve gözler az bellidir. Göz çukurlarının Yeni Eti Devleti kabartmalarındaki gibi, büyük olduğu

Resim 14: Aynı heykelin arkası

anlaşmaktadır. Yüzün genel ifadesi ağır ve ciddidir. Boyun önden bakıldığı zaman kalın hissini verirse de, iki yanda kalan saçların bu tesiri yarattığı, dikkat edilince, anlaşılır. Kitle halinde sırt ortasına kadar inen ve **bir** üçgen teşkil eden saçlar, kabartmaların görülemiyen saç kısımları hakkında da bir fikir vermektedir. Bu suretle Dövlek Heykelciği, Bittel'in Yazılıkaya tanrılarının saçları hakkındaki tereddüdünü¹⁰ de gidermektedir. Kabartmalarda boyun hizasındaki geniş hattın bir ense siperliğinden ziyade, kitle halinde dökülen saçlar olduğu anlaşılmaktadır. Dövlek figürünün saç tuvaleti Asur'un lapizlazuli heykelciğinden¹¹ ziyade, Yozgat'ta satın alınan altın heykelciğinkine benzemektedir. Yalnız, Yozgat heykelciğinin saçları ense

çukuruna uygun olarak hafif iç bükeyken. Dövlek'inki kabarıktır. Bu bol saç prensibi Yazılıkaya'da da kabul edilmiş gibi görünüyor.

Vücutun belden yukarı kısmı sonradan kazınmış ve hırpalanmış olma-sına rağmen, giyili hissini vermektedir. Bilhassa mide üzerindeki bir düğme vücutun üst kısmının bir kumaşla örtülü olabileceği ihtimalini kuvvetlendir-mektedir. Göğüs ve omuz adaleleri çok kuvvetli bir şekilde belirtilmiştir. Bazuları çok canlı ifade edilmiş olan kollardan birisi (sağ) bir şey atar du-rumda kaldırılmış, ve el bir şey tutmak üzere kapanmıştır. Şimdi boş olan elde, vaktiyle içinden ince uzun bir aletin geçtiğini gösterir bir delik vardır. Sol kol dirsekten bükülmüş olarak ileriye uzatılmıştır; eli, üst kısmında ufak bir girinti meydana getirmek üzere kapalıdır. Sol bacak ilerde, sağ hacak geridedir. Ayakları altında bir yere tesbit edilmeye yarıyan **sivri** çı. ular vardır. <<Atma>> hareketine uyan kalça ve bacakların tasviri canlı ve başarılıdır.

Tunç heykelciğin benzerleri, dolayısıyla anlam ve kronolojisi üstünde duralım: Anadolu' nun Etilere tekaddüm eden öotarih çağlarında madenden insan tasvirlerine raslanmıştır. Alaca kıra! mezarlarında bulunan maden idol ve figürinlerle,¹ 11. - V. Troia'ya tarihlenen kurşun figürin¹ en iyi örnekleri teşkil eder. Buluntumuza en uzak bir benzerlik dahi göstermiyen bu figürinlerin üstünde durmaktaki maksadımız, Anadolu'nun çok er çağlar- da da maden sanatında insanı işlemedini bildiğine sadece işaret etmektir. Alishar'ın aşağı- yukarı 2000 yıllarına çıkan Eski Eti Çağı katlarında⁵, ve kültür katları bilinmiyen Akhisar¹⁶ ve Kültepe'de¹⁷ de daha birçok tek, çift ve üçlü kurşun idoller de ele geçmiştir. Boğazköy'de 1938 yılında bulunan ve Eski Eti Çağına ait olan kurşun levha¹⁸ da Yeni Eti Çağı kabartmaları¹⁰ aşık bir benzerlik göstermekte ve bu sanatın köklerini derinleştirmektedir. Kurşun figürinler de diğer idoller gibi tunç heykelciğe hiçbir yakınlık göstermez. M. ö. ikinci bin yılının başlangıcına ait olan Boğazköy'ün oturmuş tunç heykeli¹⁹, maden heykeltraşlığı ve Ras - amra'nın aynı tipe giren tunç heykeli ile mukayesesi ve Hurri - Anadolu sanatlarının münasebet- leri bakımından, ortaya yeni ipuçları çıkarmış bulunmaktadır. Bunlardan başka, Chantre'mın Yozgat ve Birecik'ten sağladığı iki figürin⁰ ile British Museum'da bulunan ve Yeni Eti Devleti'ne aidiyeti katıyetle tayin olunan altın heykelcik²¹ Eti insan tasvirlerinin günden güne arttığını göstermektedir. Yozgat ve British Museum örnekleri elbise, serpuş, öne atılan sol ayakları ve nihayet 'f ti tasvir tarzı ve üslubunda yapılmış bulunmaları bakımından, buluntumuzun en yakın benzerleridir. Birecik figürini ise daha ziyade Kuzey Suriye heykelciklerini hatırlatmaktadır. Buluntu yeri bilinmemekle beraber, O. Weber ve V. Müller tarafından doğru olarak Boğazköy sanatına verilen Berlin tunç heykelciği ve Ladakiye figürini⁰, Dövlek örneğinin mensub olduğu sanat çevresine dahilidir. Bu tipe giren tunç heykellerin Suriye ve Fenike³³ kültür alanıyla, Kıbrıs, Patso (Girit)¹⁴, Tiryns ve Mikenai' da bulunduk- ları da eskidenberi bilinmektedir. Bunlar V. Müller tarafından «Muharip tipi» olarak işlenmiş ve o zamana kadar bilinen maden figürinler gurublar

halinde açıklanmıştır¹¹. Yeni araştırmalar ve bilhassa Ras•Şamra (Ugarit), Minetülbeyda kazıları bu konu üzerinde önemli ipuçları vermiştir. Buluntu katları ve diğer arkeoloji kalıntularıyla olan münasebetleri iyice tesbit edilen bu eserlerin kronolojileri tayin edilmiştir. Bunların yardımıyla tesadüfen ele geçen veya satın alınan Suriye buluntularının yaşlarını da tesbit etmek mümkün olmaktadır. Yunanistan, Girit, Suriye ve Fenike heykelticilerinin benzerlikleri inkar edilemez. Yalnız, zaman, mekan ayrılıkları sanatkarın ruhu ve mensub olduğu sanat okulu dolayısıyla değişiklik mevcuttur. Bu ayrılıklar, vücutların tıknaz veya ince uzun oluşlarında, elbise veya serpuşlarında, ayaklarının altındaki sivri çıkıntıların yokluğu veya bir tane olmasında ve nihayet sanat eserinin değerinde, yani olgun bir çağın örnekleriyle, çökmüş bir kültürün eserleri oluşunda kendini gösterir. Suriye'de M. ö. XV. yüzyılda yapılmaya başladıkları Ras Şamra kazılarıyla anlaşılan bu tipin⁷, daha sonraki çağlarda da kullanıldığı ve hatta IX-X. yüzyıllara kadar indiği anlaşılmaktadır. Ras-Şamra'da figürinlerin en çok sayıda bulunduğu çağ, M. ö. XIII. - XIV.k⁸ yüzyıllara raslamaktadır. Buluntu yerleriyle, sayılarının bolluğu ve aynı tipin tunç, altın, gümüş, elektron ve taş gibi çeşitli maddelerden yapılması, bu figürinlerin Suriye'de doğmuş olacağını zannettiriyorsa da, Eti heykel tasviri metinlerinde Tanrı heykelticileri için kullanılan malzemenin çeşitliliği ve yukarda üstünde durulan bu tip Anadolu figürinleri, bu düşüncüyü doğrulamaktadır. Heykelticiler ait oldukları çağın büyük sanatını en iyi aksettiren belgelerdir. Onlar için bir kaynak arandığı zaman ilkönce mensup bulunduğu sanatın ana prensiplerini temsil edip etmediğinin göz önünde tutulması gerektir. Suriye heykelticileri malı oldukları çağın sanatının merkezlerine bağlı kaldıkları gibi, Dövklek heykeltiği de Yazılıkaya, Fraktin ve Boğazköy kabartmalarının mensub olduğu sanat okulunun mahsulüdür. Küçük eserlerin büyük sanata göre şekillenmesi gerçeğini en iyi ifade eden belgeler, Mezopotamya'nın Sumerlerle başlayıp, geç çağlara kadar sürüp gelen temel figürinleridir. 11 Heykeltiğin temsil ettiği tipi ve tarihi tesbitte dış sahalardaki benzerlerden faydalanılmakla beraber, buluntuyu kendi kültür çevresinde değerlendirmelidir. Üstelik, Dövklek heykeli yazılı kaynakları ve mukayese malzemesi bol bir çağa aittir.

Sağ kolları yukarda, sol kolları dirsekten bükülü olarak ileri uzatılan figürinlerin, sağ elleriyle bir mızrağı, sol elleriyle de bir savunma silahını <<kalkan>> tuttıkları teklif edilmektedir. 10 Mikenai ve Suriye bulutlarına göre haklı görülen bu kanaati Eti tasvir sanatı ve heykel tarifi metinleri hem doğrulamakta hem de reddetmektedir. Sağ kolunu bir şey atmak veya bir şey vurmaya üzere kaldırmış olan Newell mühüründeki dağ tanrısının³¹ iki elinde de birer balta tutması muhtemeldir. Boğazköy'de bulunan mühür baskılarındaki dağ tanrılarının birisinin sağ elinde tuttuğu şey görülme-mekle beraber, sol elinde bir kuş tuttuğu bellidir.³² Diğerinin sağ eliyle bir balta, sol eliyle de bir uğur sembolü tutmuş olması muhtemeldir.³⁸ Yazılıkaya- da kıra! adındaki dağ tanrısı da aynı durumda tasvir edildiği halde iki elinde de bir şey yoktur. H İmamkulu anıtında ve Malatya ortostatlarından

birinde boğa koşulu arabasında tasvir edilen Fırtına tanrısı,⁵ sağ kolunu aynı tarzda kaldırmıştır. Malatya tanrısı gürz gibi bir şey tutarken, İmamkulu tanrısının sağ elinde tuttuğu şey belli değildir. Her ikisi de sol elleriyle koşumları tutmaktadır. Heykel tasviri metinlerine gelince, Tanrı Zababa sağ elinde silah, sol elinde kalkan, tanrı Lama sağ elinde gümüş mızrak, sol elinde kal• kan, Zanzişna şehri Dağ Tanrısı da sol elinde bir kalkan tutmaktadır.:⁶ Sağ ellerinde gürz, balta veya herhangi bir silah tutan tanrıların sol ellerinde **birer** uğur sembolü tuttuklarını da gene bu metinler anlatmaktadır³⁷. Eti kabartmalarında mızrakla tasvir edilen tanrılar kollarını kaldırmamıştır (Kültepe, Cağdın gibi).⁸⁸ Dövlek heykelciğinin sağ elinin ince uzun bir şeyin geçmesine yarıyacak şekilde kapandığı düşünülürse, bu eşyanın mızrak olması ihtimali gerçeğe yaklaşır. Diğer elin ise ince bir tele bağlanan bir uğur sembolünü veya tanrının ad hieroglifini tutması, veya boş olarak ileri uzatılması mümkündür. Dövlek heykelciğinin ayaklarının altına bir yere tutturulmak üzere iki çıkıntı eklenmiştir. Anıtlara, mühürlere ve heykel tas- **vir**i metinlerine göre bunların, heykelciği kutsal hayvaniyle birleştirmeye yaradığını düşünebiliriz. Fakat tanrıların her zaman kutsal hayvanJariyle **ta5Vir** edilmemeleri, bazan insan biçimli Dağ Tanrıları/⁹ bazen kıymetli bir maden veya tahtadan yapılmış bir kaide⁴⁰, bazan da dağ zirveleri üstünde durmaları⁴¹ dolayısıyla, figürinin tesbit edildiği şey hakkındaki ihtimaller artmaktadır. Bunun tahta, yani geçici bir maddeden yapılmış bir kaide ol- ması pek mümkündür. Alametleri ve kutsal hayvanı hakkında kesin bir so• nuca varamadığımız Dövlek heykelciğinin temsil ettiği tanrıyı bugünkü bilgimizle tayin etmeğe kalkışmak doğru değildir. Tanrılığı boynuzlariyle **kesin** olarak anlaşılan tasvirin kutsal hayvanını bilsek dahi, tayinde başarı kazandığımızı iddia edemeyiz. Çünkü fırtına tanrısı bir yana bırakılırsa, metin karşılaştırmalarıyla tanınan tanrıların kutsal hayvanlarında dahi an- laşmazlık vardır.ı

Yukard.ı, Dövlek figürininin tasvir ve eşimsenmesinde daima Eti sanat eserlerine müracaat etmek ve benzerlerini orada aramak zorunda kaldık. Gi- yimi ve genel görünüşü bakımından, en çok Yazılıkaya muharip kabartmalarını andıran figürin, klasik Eti sanatının Yazılıkaya anıdını meydana getiren çağınio, bugüne kadar ele geçen en güzel örneğidir.

Notlar:

- 1 W. Lamb, Excavations at Kusura near Afyonkarahisar (Archaeologia 87, 1938) s. 230 v. d.
- 2 Garstang, The Hittite Empire s. 197-209
- 3 Belleten IX, 35 s. 370 v. d.
- 4 Bossert, Altanatolien s. 62
- 5 OIC 6 s. 55
- 6 OIP XXX s. 338 9 harta XVIII
- 7 Belleten VIII, 32. Lev. XCV
- 8 Belleten IX, 35 s. 394-397

- 9 - WVDOG 61 Lev. 27
10 - WVDOG 61 s. 112
11 - Altanatolien No. 359
12 - Altanatolien, No. 594, 596
13 H. Z. Koşay, Alaca höyük Hafriyatı 1936 s. 115 Lev. LXXXIX
14 W. Dörpfeld, Troja und Ilion I. Athen 1920. s. 362 Beilage 44, VI: I
15 OIP XXIX şek. 230
16 V. Müller, Frühe Plastik in Griechenland und Kleinasien. Taf. VI, 122-123
17 Syria X 1929 s. 1•28 fig. 1 Pi. 1
18 MDOG 77. 1939. s. 25 şek. 26
19 Altanatolien, No. 348
20 E. Chantre, Mission en Cappadoce. Paris 1898 s. 19 Lev. XXIV 1, 2
21 Barnett, Br. M. Quarterly 194 O
22 Otto Weber, Die Kunst der Chetiter 17 Lev. 7
23 Syria XVII 1936 s. 145-146 Lev. XV, 4; XVIII 1937 Lev. XXIII; X, 929 s. 288-290 Lev. LIII; Perrot et Chipiez, III s. 404 şek. 277 ve L. Griffith, PSBA XVI s. 89
24 A. Ewans, The Palace of Minos 111 s. 477
25 Perrot et Chipiez, Histoire de l' Art dans l' Antiquite VI s. 357-8 şek. 353-4 ve Georg E. Mylonas, AJA XLI, 2 1937 s. 243 şek. 5 h, i
26 - V. Müller, aynı uer, s. 208 v. d.
27 Claude Schaeffer, Ugaritica Paris 1939 Lev. XXV
28 Syria 16 Lev. XXXIII, 1-3; 17 Lev. XV, 4; 18 Lev. XXIII
29 Douglas varı Buren, Foundation Figurines and Offerings. Berlin 1931 Lev. 1-XI.
30 V. Müller, aynı eser s. 167
31 OIP XXVII (von der üsten, Ancient Oriental Seals in the Collection of Mr. Edward T. Newell) No. 386
32 SBO 1 No. 60
33 Altanatolien, No. 706; WVDOG 61 Lev. 31, 4
34 Altanatolien No. 705
35 - Altanatolien No. 563,778
36 - Von Brandenstein, Hethitische Götter nach Bildbeschreibungen in Keilschrifttext. Leipzig 1943. Tanrılar listesi
37 - Von Brandenstein, aynı eser tanrılar listesi
38 - Altanatolien, No. 576, 816
39 - WVDOG 61 Lev. 18, 3; Altanatolien No. 535, 563 40 Von Brandenstein, aynı eser tanrılar listesi
41 WVDOG 61 Lev. 18, 2 41 No. lı kabartma
42 Anadolu Damga Mühürleri «basılmak üzere hazırlanmaktadır, Büyük Eti çağı tanrı tasvirleri bahsinde.